

2/3 1990

Fremskreden kapitalisme, og kampen for å kontrollere verdensmarkedet

av Kalim Siddiqui

Slutten på den kalde krigen har skapt en ny situasjon for de imperialistiske landene. Kampen for å kontrollere større deler av verden ser ut til å intensiveres i 1990-årene. USA har allerede inngått en frihandelsavtale med Canada, og prøver å få til en tilsvarende avtale med Mexico. På samme måte prøver Japan å lage en fellesmarkedsunion med de østasiatiske landene. Europa er på vei mot et felles indre marked i EEC i 1992, og prøver å få Øst-Europa inn i sin fold. USA ønsker å påvirke fremgangsmåten ved dannelsen av EEC, for å få innpass og permanent adgang. Denne strategien blir imidlertid underminert av NATOs minskende betydning.

USA gjør en stor innsats for å få innpass på det sovjetiske markedet, og bygge broer i Midt-Østen til iranske og arabiske markeder, trass i den mektige israelske lobbyen i USA. Intensivering av den økonomiske konkurransen på verdensmarkedet mellom fremskreden kapitalistiske land overskygger fullstendig ideologiske konflikter. For eksempel taler forandringene som nylig har blitt gjennom-

ført i Namibia og Sør-Afrika for dette. Gjennomføringen av frie valg på Filipinene under Aquino har gjort det lettere for USA å trekke ut stor profit fra landet. I Latin-Amerika tjener valgte regimer til å opprettholde gjeldsmedbetaling, disiplinere arbeidene, og å gjøre det enklere å selge ut offentlig virksomhet til fremskredne kapitalistiske land og multinasjonale selskaper. I løpet av de siste årene har USAs økonomi gått tilbake, og landet har utviklet et underskudd på handelsbalansen med utlandet. USA har blitt et av verdens største gjeldsland. Tilbakegangen for den amerikanske imperialistmaktten har skjedd samtidig med at japanske og vest-europeiske investorer i større grad har overtalet forettingsforetak i USA. Denne utviklingen viser økonomisk svakhet og ustabilitet, og har skapt alvorlige vanskeligheter for arbeidene innenfor flere industrigreiner. Innenlandsk produksjon blir erstattet av utenlandsk produksjon, og dette fører til at mange mennesker mister jobbene de hadde i industrien i USA. Massmedia legger skylden for dette på manglende konkurransevorne og lav

produktivitet. Deres løsning ligger i hardere arbeid og lavere lønn, og dette har gitt oppslutning om en ny bølge av proteksjonisme i USA.

USAs handels- og gjeldsproblemer har faktisk røtter i landets vurdering av internasjonal kapitalisme, spesielt myndighetenes finanspolitikk de siste 15 årene, som har forverret krisen. Midt på 70-tallet var USAs handelsunderskudd i all hovedsak basert på olje og biler, mens innenfor kjemisk industri, fremstilling av kapitalvarer og militært utstyr hadde USA et betydelig handelsoverskudd. USA importerer store mengder forbruksvarer, som krever en annen type produksjonsteknikker, som utstrakt bruk av ufaglært og dårlig betalt arbeidskraft.

I løpet av 70-tallet blei utenlandshandelen stadig viktigere for USAs økonomi. Mellom 1970 og 1980 økte importen fra 3,9% av bruttonasjonalproduktet (BNP) til 9,1%, og eksporten fra 4,2 til 8,2%. I løpet av denne perioden etablerte utenlandske selskaper seg i USA i stadig større omfang, og USA-selskaper begynte også i større grad å bruke sine utenlandske datterselskaper til å forsyne hjemmemarkedet.

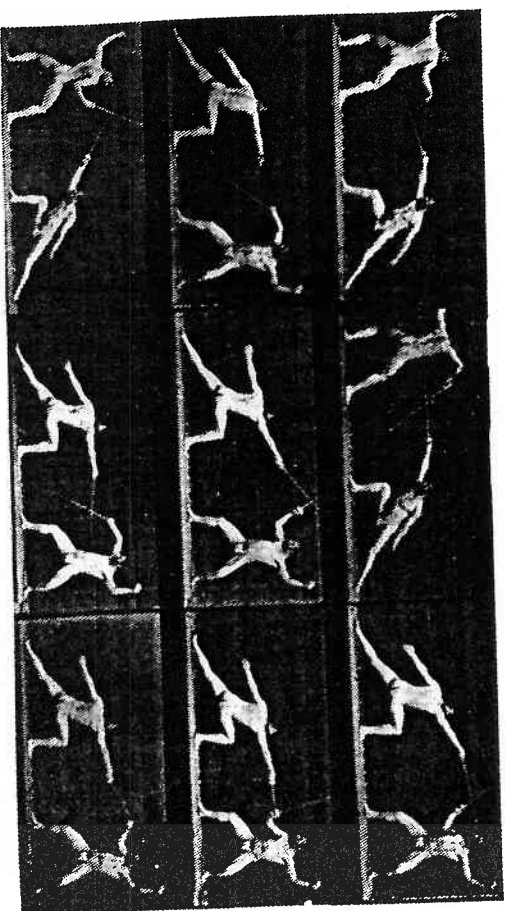
Kapitalistisk omforming

Det økonomiske problemet dukket opp på overflaten på 80-tallet, når USAs handelsunderskudd økte. Det økte fra 25 milliarder dollar i 1980 til 122 milliarder dollar i 1985, og ytterligere til 160 milliarder dollar i 1987. Etter

1981 økte ikke USAs eksport, mens importen fortsatte å øke. Samtidig avok vekstraten, og vi fikk en markert økning av dollarverdien. Resultatet var et stort handelsunderskudd. Både forbruksvarer, maskindeler og andre industriutfremstilte produkter var blant varene som blei importert. Midt på 80-tallet var ikke USA lenger den viktigste produsenten av maskindeler, og landet har blitt en nettoiimportør av flere industriutfremstilte produkter. Resultatet av dette er at selsettingen innenfor industrien har gått ned, og dette har tvunget mange mennesker til å velge mellom dårlig betalt arbeid innenfor tjenesteytende næringer, eller "svart arbeid som for eksempel markotkalkhandel".

Omstruktureringen av kapitalismen i USA har påvirket både den indre strukturen i det nord-amerikanske samfunnet og landets konkurransevorne. Her vil jeg analysere forandringene i kapitalismen i USA ved å gå gjennom de viktigste innlektsklidene til de 400 mektigste kapitalistene i USA i løpet av det siste tiåret, etter en liste i Forbes Magazine 1).

I følge magasinet fikk den største prosentandelen (38%) innlektene sine fra finans og eiendomshandel, fulgt av 18,8% fra industrien og 18,3% fra massmedia. Bare 3,8% hentet innlektene sine fra høyteknologi. Finans og eiendomshandel var altså mer lønnsomt enn produksjon. Prosentandelen av de svært rike innenfor finans og

eiendomshandel har fordoblet seg, mens prosentandelen av de som gjør seg rike i industrien har blitt svakt redusert de siste åtte årene.

Et annet område som har tiltrukket seg et stort antall rike nordamerikanske kapitalister er massemedia. I 1982 utgjorde de bare 9,5% av de rikeste nordamerikanske kapitalistene som hentet ut overskuddet sitt fra massemedia, men i 1988 steig dette tallet til 18%. Massemedias karakter har også forandret seg raskt i USA; seergruppene har gått fra å være kritiske til å bli passive tilskuere.

La oss se på en annen viktig kilde til velstand i USA på 60- og 70-tallet, nemlig olje og gass. Den høye prosentandelen av toppkapitalister innenfor

denne sektoren har gått tilbake, for eksempel utgjorde de 17,5% av de mest velstående i 1982, mens i 1988 hadde dette tallet gått ned til bare 7,5%. Det er helt klart at toppen av den økonomiske stigen har gått fra produktiv til uproductiv virksomhet som for eksempel spekulasjon. Tallet på de mektigste enkeltpersonene som var involvert i eiendomshandel økte med 40% mellom 1982 og 1988. Innenfor bankvirksomhet og aksjespekulasjon steig antallet med 233 og 266%. Økningen av finans og eiendomskapital skjedde samtidig med en forholdsvis nedgang i produktiv aktivitet og en økende samling av kapital på færre og færre hender. I dag blir ikke oppkjøp av bedrifter sett på som langsiktige investis-

ringer eller nyskaping, eller en måte å bli mer konkurransedyktig på, men heller med det mål for øyet å få rask avkastning.

Den alvorlige krisen mesteparten av landene i den tredje verden er inne i vinger dem til å importere mindre. Økningen av dollarverdien gjør import forholdsmessig billigere og eksport ditto dyrere for USA. Midt på 80-tallet fulgte USA en uvanlig politikk med en kombinasjon av store føderale utskudd og en stram finanspolitikk. Utderskuddet økte ytterligere på grunn av en rask økning av militære utgifter og skattelette for de rikeste. Virkningene var en rask økning av renten, og dette oppmunnet utenlandske investorer til å nyte fordel av høy profit i USA.

Profittraten i USA fortsatte å øke, fulgt av en tilbakegang i 1982, og arbeidsløsheten var høy. Imidlertid fristet de høye rentene til kapitalforflytning inn i USA, og det skjedde så raskt at landet i løpet av få år gikk fra å være en av verdens største kreditorer til å bli et gjeldsland. For eksempel hadde USA i 1981 investert 141 milliarder dollar til gunstigste renebelegninger, men dette gikk tilbake til minus 403 milliarder 2).

Ustabilitet og krise

Krigen i Vietnam, og behovet for å roe ned rasekonflikten hjemme fikk USA til å stole på utskudd på statsbudsjettet ved å øke pengeillofselen. Dette førte til en utvidet dollarkapital på utenlandske hender midt på 70-tallet. I

løpet av 80-årene har innlekkingsfordelingen endret seg betraktelig, og trass i vekst siden 1984 ligger gjennomsnittsinntektene under 1970-nivå.

USAs politiske innflytelse har gått markert tilbake i internasjonale fora og i regionale konflikter. Like viktig er det å merke seg at i internasjonale banker som IMF og verdensbanken er ikke lenger USA den viktigste bidragsyeren. USA møter stadig større utfordringer fra Japan og Vest-Tyskland, og blir tvunget til å rådspørre dem om politiske spørsmål. Imidlertid har ideologiske linjer som for eksempel "det frie marked" vunnet nytt terreng. Doktrinen om deregulert markeds kapitalisme, antivelferd og "tilbuds-sideøkonomi" har blitt evangeliet i vesten såvel som i østen. Markedsdogmet blei helt anerkjent i Reagens presidenttid og under Thatcher i England. USA eksporterer ideologien om det frie marked, men praktiserer det motsatte 3). USA praktiserer statsubsidiert kapitalisme, statsfinansiert bankoppkjøp og statsregulerte restriksjoner for import fra utlandet.

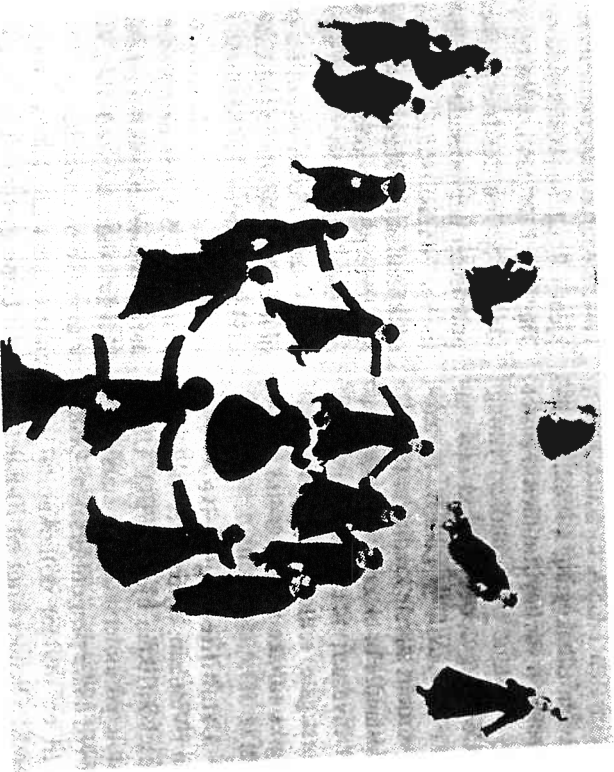
Kapitalen i USA flytes fra produksjon til spekulasjon, og private investeringer i produksjonssektoren har gått merkbart ned. Mer påfallende er det at firmacr i USA blir mer avhengig av statssubsidiert forskning og sammenstillinger. Andre avgjørende forandringer er massive overtakelser av produktive enheter som utenlandske foretak står bak. Dette gjelder også for fast eien-

dom og statsbilgasjoner. Dette blir etterfulgt av store renteubetalinger til utlandet 4).

Balansen mellom USAs oversjøiske investeringer og utenlandske investeringer i USA har endret seg siden midt på 80-tallet. I 1987 beløp investeringer kontrollert av utenlandsk kapital seg til nesten 1,54 tusen milliarder dollar, sammenliknet med 1,17 tusen milliarder dollar som USA hadde investert utenfor landet. Ekspertene anslår at 17% av USAs sikkerhet i statskassen og 12% av produksjonsmidlene i USA er eid av utenlandsk kapital. USA mister kontrollen over sin egen økonomi og egne kapitalmarkeder. Som den ledende amerikanske økonomen E.F.

Bergstein har uttrykt det: "Et offer for innskyltelse til utenlandske investorer, og mer og mer sårbart for det ytre aksjemarkedets kollaps". På samme måte har visepresidenten i Ardent Computer Corporation uttalt: "Når alt kommer til alt ville aldri USAs tap av høyteknologi ha skjedd hvis vi som nasjon hadde vært mer innstilt på produksjon til å begynne med. Vi har rett og slett ikke høyteknologi sammenliknet med japanerne". (Boston Globe, 28 mai 1989, s.38)

Økonomiske endringer i vesten Innenlandske investeringer i produksjon, rykgraden i etterkrigs tidens industriutvikling, går tilbake, men

USAs system av investeringer og oversjøisk finansiering fortsetter å vokse og høste atskillig overskudd. For eksempel investerte USA-selskaper 22,6 milliarder dollar i 1987, det dobbelte av 1986-beløpet. Mesteparten gikk til andre fremskredne kapitalstater, spesielt Vest-Europa, mens USAs økonomi i enda større omfang blei infiltrert av japansk og annen vestlig kapital.

USAs teknologiske hegemoni avtar, og også monopoliet på kvalifisert arbeidskraft. Dette er en følge av fremveksten av utdannet arbeidskraft i den tredje verden. De raske oversjøiske investeringene har gjort USAs handel med sine oversjøiske datterselskaper mer viktig enn handel fra USA. For eksempel solgte USA-selskaper eksportartikler for 704 milliarder dollar i 1985 fra sine oversjøiske datterselskaper, mens eksport fra USA bare beløp seg til 216 milliarder dollar. (New York Times, 20 mai 1988, s.D-3)

I løpet av 80-tallet finner vi at Japan og Vest-Tyskland tør over en større del av markedet for maskindeler både i USA og i resten av verden. USA importerer i dag mer elektriske og elektroniske maskiner og vitenskapelig utstyr enn de eksporterer.

Real lønnsnedgang - og økt konkurranse som et resultat av kapitalistisk omstrukturering - får følger for familier, lokalsamfunn og enkelpersoners velferd. Den samfunnsmessige solidariteten bryler sammen, og det vokser frem en nyliberalistisk individualisme

som oppmuntrer til å samle seg opp rikdom for enhver pris.

Kapitalismen i USA har endret seg drastisk de siste årene. Kapital avhenger ikke lenger av produktive investeringer, men av spekulasjon, mindre av å markedsføre varene, mer på børsmarkeder. Denne nye utviklingen krever ikke massive investeringer i sosiale tjenester. Mens deler av middelklassen prøver å henge inn på spekulasjon. 5)

Økonomien i USA er sårbar, ikke bare på grunn av polariseringen mellom rike og fattige, men heller fordi det er en enorm uoverensstemmelse mellom den spekulative økonomien og det stagnerende industrigrunnlaget: mellom det økende handelsunderskuddet og større avhengighet av oversjøisk handel og minskende ressurser til å opprettholde den. Bush-administrasjonen innser at det ikke kan øke profitten bare ved å deregulere økonomien og legge ned sosiale programmer. Den nye tilnærmingen er å vinne innpass på stadig nye markeder, og å styrke båndene til Latin-Amerika, særlig Mexico.

Japan følger det som har vært USAs praksis gjennom mange tiår. I USA øker motviljen mot det faktum at landet i stadig større grad avhenger av at Japan finansierer USAs underskudd, og at Japan forsyner USA med de viktigste produktene. Amdahl, som er det ledende dataskapskapet i USA, konkurrerer med Japan om den neste generasjonen av superdatamaskiner. Amdahl

hevder at 50% av produktene de bruker kommer fra Japan. På denne måten går konflikten ikke bare mellom åpen konkurranse og en lukket statsdominert økonomi, men japanerne vinner verdensherredømmet, og USA taper det.

Nesten 400 års kapitalistisk historie forteller oss at forskjellen mellom en statsstøttet kapitalisme og laissez-faire er en myte. USA bebreider ofte Japan for ikke å være åpen nok for oversjøiske investorer. Faktum er at industrikapitalen i USA tidligere var avhengig av at staten skulle finansiere utvidelsene. Overgangen til spekulativ kapital har ført til mindre statsengasjement i industrien. Å kritisere Japan for å avhenge for mye av at staten skal fremmede økonomiske vekst, er å overserde USA-kapitalen sitt eget ansvar. Faktisk er staten dypt involvert i USAs økonomi, og bidrar med milliarder av dollar til forskning og utvikling, ikke til forbruksgoder, men hovedsakelig militæret. Staten kjøper også opp profitable foretak og banker, innfører importrestriksjoner osv.

På denne måten gjorde japansk statsstøtte det mulig å lage nye og bedre produkter for markedene, mens statsstøtten i USA finansierte spekulativ, militær og uproduktiv aktivitet. I USA har økt spekulativ aktivitet ført til en tilbakegang i infrastruktur, utdanning og relativ produktivitet 6). I kontrast til dette har japanske investeringer rettet seg mot utenlandske markeder. Enkelte ledere i USA har foreslått at

Japan skal legge om sin finanspolitikk slik at den blir tilpasset de nordamerikanske monopolene. Det ser ut som om de fremdeles lever i 1945, da USA var den eneste mektige supermakten og Japan en okkupert nasjon.

I 1989 bidro Japan med 64,5% av u-hjelpen til de 5 ASEAN-landene (Sørøst-Asia), sammenliknet med 11% fra USA. Japan importerte 21% av den totale eksporten fra disse landene, og sto for mellom 40 og 50% av alle utenlandske investeringer i hvert land i regionen. For eksempel hadde Japan 265 prosjekter i Thailand i 1988, verdien 3 milliarder dollar, og som svarer for 55% av all utenlandsk investering. Nord-Amerikanske investeringer i perioden beløp seg bare til 5,8%.

Den økende japanske dominansen i det strategiske høyteknologiske området med computer-del-produserter er bemerkelsesverdig. I 1987 hadde japanske selskaper kontroll over 48,6% av verdens chip-marked, i forhold til 38,8% som USA kontrollerte. I tillegg sto Japan frem som en av verdens største u-hjelpsyttere i 1988, i det de gikk forbi USA. U-hjelp er viktig fordi den utvider utenlandske markeder, ettersom mesteparten er knyttet til kjøp av japanske varer. Japan har forsøkt å spille hovedrollen i de internasjonale pen-gensituasjonene som IMF og verdensbanken.

Vest-Europeiske land har samlet seg opp et stort handelsoverskudd med USA, et overskudd som beløp seg til

over 20 milliarder i 1987. Det samme mønsteret ser vi i investeringer i landenes innbyrdes økonomi. USA har investert 122,3 milliarder i EEC, mens EEC har investert 157,8 milliarder i USA. Tallene blir mer slående når vi ser på handelen mellom USA og Vest-Tyskland. Vest-Tyskland har 16 milliarder i overskudd på handelsbalansen med USA.

Innenfor EEC har Vest-Tyskland den største befolkningen med mer enn 80 millioner innbyggere. Landet har den mest dynamiske infrastrukturen, og har utviklet og integrert bankvirksomhet, industri og teknologi. Deis monopoler vil tjene maksimalt på et samlet Europa og en åpning mot Øst-Europeiske markeder.

EEC-landene har et underskudd på 22,8 milliarder dollar fra sin handel med Japan. Vest-Europa innfører i større grad restriksjoner på områder som biler, halvfabrikata osv. I mellomtiden øker japanske investeringer i EEC fra 1 milliard i 1984 til 9 milliarder dollar i 1989.

Konklusjon

Endringene i markedet mellom fremskredne kapitalistland merkes innenfor handel og investeringer, andel av høyteknologiske produkter og i den relative andelen av økonomisk hjelp i verden, fordelt mellom de største kapitalistiske landene. I løpet av de siste få årene har Japan samlet seg opp over 50 milliarder dollar i overskudd på han-

delbalansen med USA. Den viktigste årsaken er å finne i disse landenes produksjons- og investeringsmønstre. I Japan går mesteparten av pengestrømmen til å finansiere produksjonssiden, mens en stor del av midlene går til å nedbetale gjeld og renter. Den relative nedgangen i USAs oversjøiske u-hjelp er også en gjenspeiling av en svekket imperialistisk USA er ikke lenger i stand til å konkurrere med Japans økende økonomiske makt. Spørsmålet reiser seg om USA er villig til å dele makten med Japan, eller om økonomisk underlegenhet avlær misnøye og en tendens til å møte med politiske represalier.

I dag dreier maktendringene i verdensøkonomien seg rundt de verdenshistoriske konfrontasjonene mellom de fremskredne kapitalistmakten. Sammenligning vil en økende proteksjonisme rundt økonomien - særlig i de tre blokkene som peker seg ut, nemlig USA, EEC og Japan - såvel som økonomisk og politisk konfrontasjon, skape ustabilitet og disorganisere verdensøkonomien.

Noter:

1. Forbes, 28 oktober 1988.
2. Siddiqui, Kalim: *Down-fall of Reaganomics*, (uutgitt), 1988
3. Siddiqui, Kalim: *Neo-classical Economy: a Critique*, *Klassiskamp* 31 august og 1 september 1989, Oslo.
4. Dahle, Torslein og Siddiqui, Kalim: *World Economy Moving Towards Deep Crisis*, *Bergens Tidende* 3 juli 1989, Bergen